

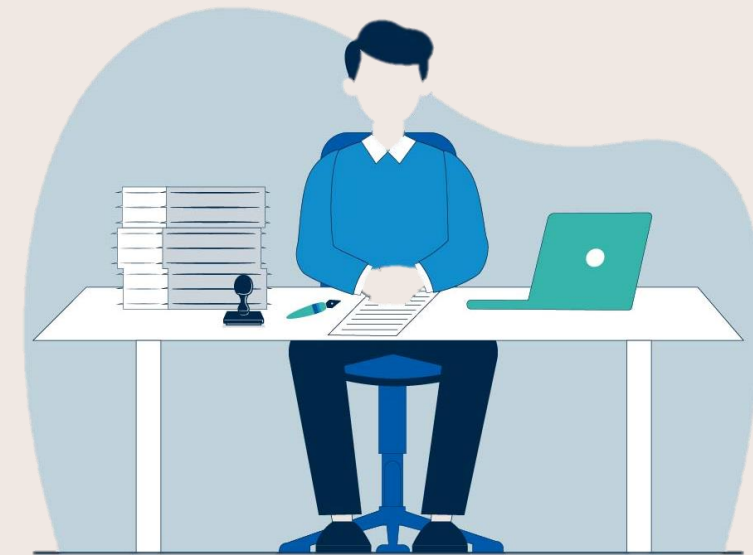
Верховний
Суд

Практика Верховного Суду щодо оскарження постанов нотаріуса, відмови нотаріуса у вчиненні виконавчої дії, а також щодо участі нотаріуса у судовому процесі

Ольга СТУПАК

суддя Великої Палати Верховного Суду

1. Оскарження постанов нотаріуса, вчинення нотаріусом виконавчого напису або відмова у його вчиненні

Постанова КЦС ВС від 20 липня 2022 року у справі № 461/2565/20 (щодо відсутності у тексті заповіту відомостей про фізичні вади здоров'я заповідача)

Позивач просив суд скасувати постанову державної нотаріальної контори про відмову у видачі свідоцтва про право на спадщину за заповітом, складеним у посольстві України в Лондоні.

Суд першої інстанції відмовив у задоволенні позову, апеляційний суд змінив мотивувальну частину рішення, в іншій частині залишив його без змін. Апеляційний суд зазначив, що заповідач мав хронічне захворювання очей, що перешкоджало самостійному складанню та прочитанню ним заповіту. На це вказує і сам зміст заповіту, у якому заповідач написав, що «заповіт йому прочитано вголос, зміст його йому зрозумілий та з його слів записано вірно». Заповіт прочитав уголос радник з консульських питань посольства, натомість він мав бути прочитаний іншою незаінтересованою особою – свідком. А тому, оскільки в заповіті немає інформації про те, що він посвідчувався в присутності свідків, відповідно до ч. 1 ст. 1257 ЦК України заповіт є нікчемним як такий, що складений з порушенням вимог щодо його форми та посвідчення.

Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду скасував попередні рішення та задовольнив позов, зробивши такі правові висновки.

Верховний Суд зазначив, що відсутність у тексті заповіту відомостей про те, що заповідач через фізичні вади здоров'я не може сам прочитати заповіт, а також що вчинення ним власноруч напису, що заповіт йому прочитано вголос, зміст його йому зрозумілий та з його слів записано правильно, вказує на відсутність підстави для кваліфікації заповіту як нікчемного, а тому немає й підстав для відмови у вчиненні нотаріальної дії

Постанова КЦС ВС від 28 вересня 2022 року у справі № 520/8593/17 (частина I)

(встановлення державним нотаріусом особи на підставі паспорта громадянина України, який не містив фотокартки при досягненні ним 45-річного віку, є підставою для застосування дисциплінарного стягнення до нотаріуса, а не підставою для визнання недійсною заяви про відмову від спадщини)

ОСОБА_1 та ОСОБА_2 (брат позивача) звернулися до Третьої одеської державної нотаріальної контори: позивач – із заявою про прийняття спадщини після смерті баби ОСОБА_3, а третя особа – із заявою про відмову від прийняття спадщини після смерті баби ОСОБА_3 на користь онуки ОСОБА_4. Державний нотаріус вчинила посвідчувальний напис про встановлення справжності підпису ОСОБА_2 на заяві про відмову у прийнятті спадщини після смерті ОСОБА_3.

Державний нотаріус порушила права позивача, яка має намір прийняти спадщину за законом. Існування неправомірної заяви про відмову від прийняття спадщини значно зменшує її частку в спадщині, що відкрилась після смерті її баби ОСОБА_3. Позивач вважала, що державний нотаріус, встановивши особу на підставі недійсного паспорта, до якого не вклеєно нову фотокартку при досягненні громадянином 45-річного віку, протиправно прийняла заяву ОСОБА_2 про відмову від спадщини.

Суд першої інстанції, з рішенням якого погодився й апеляційний суд, відмовив у задоволенні позову. Відмовляючи у задоволенні позову ОСОБА_1 про визнання дій нотаріуса неправомірними та скасування посвідчувального напису про справжність підпису, вчиненого на заяві про відмову від прийняття спадщини, суд виходив із того, що відмова від прийняття спадщини може бути визнана судом недійсною з підстав, встановлених статтями 225, 229–231, 233 ЦК України.

Верховний Суд залишив без змін судові рішення з огляду на таке.

Постанова КЦС ВС від 28 вересня 2022 року у справі № 520/8593/17 (частина II)

(встановлення державним нотаріусом особи на підставі паспорта громадянина України, який не містив фотокартки при досягненні ним 45-річного віку, є підставою для застосування дисциплінарного стягнення до нотаріуса, а не підставою для визнання недійсною заяви про відмову від спадщини)

Згідно з частиною четвертою статті 1274 ЦК України спадкоємець за законом має право відмовитися від прийняття спадщини на користь будь-кого із спадкоємців за законом незалежно від черги.

У частині п'ятій 1274 ЦК України передбачено, що відмова від прийняття спадщини може бути визнана судом недійсною з підстав, встановлених статтями 225, 229–231 і 233 цього Кодексу.

Нотаріуси вчиняють таку нотаріальну дію, як засвідчення справжності підпису на документах (пункт 11 частини першої статті 34 Закону України «Про нотаріат»).

При вчиненні нотаріальної дії нотаріуси встановлюють особу учасників цивільних відносин, які звернулись за вчиненням нотаріальної дії. Встановлення особи здійснюється за паспортом або іншим документом, які унеможливають виникнення будь-яких сумнівів щодо особи громадянина, який звернувся за вчиненням нотаріальної дії. Для нотаріуса встановити особу означає впевнитись, що перед ним дійсно та особа, яка зазначена в паспортному або іншому документі, поданому нею нотаріусу. Процедура встановлення особи передбачає ознайомлення нотаріуса з відповідним документом у присутності особи, яку необхідно встановити.

Постанова КЦС ВС від 28 вересня 2022 року у справі № 520/8593/17 (частина III)

(встановлення державним нотаріусом особи на підставі паспорта громадянина України, який не містив фотокартки при досягненні ним 45-річного віку, є підставою для застосування дисциплінарного стягнення до нотаріуса, а не підставою для визнання недійсною заяви про відмову від спадщини)

Згідно з пунктом 8 Постанови Верховної Ради України «Про затвердження положень про паспорт громадянина України та про паспорт громадянина України для виїзду за кордон» термін дії паспорта, виготовленого у вигляді паспортної книжечки, не обмежується. Однак до паспортної книжечки при досягненні громадянином 25- і 45-річного віку вклеюються нові фотокартки, що відповідають його вікові. Паспорт, в якому не вклеєно таких фотокарток при досягненні його власником зазначеного віку, вважається недійсним.

Відмова від прийняття спадщини – це вольовий акт, в якому знаходить своє вираження згода прийняти чи не прийняти спадщину. Цей акт односторонній, він являє собою висловлювання лише однієї особи – спадкоємця, не вимагає участі чи згоди інших осіб.

Встановивши, що заява ОСОБА_2 про відмову від прийняття спадщини подана ним особисто, ця заява відповідає його волевиявленню, що було підтверджено ним у судовому засіданні, суди обґрунтовано вважали, що встановлення державним нотаріусом особи на підставі паспорта громадянина України, який не містив фотокартку при досягненні особою 45-річного віку, не може бути підставою для визнання такого правочину недійсним. Водночас суди обґрунтовано зазначили, що вказані дії нотаріуса можуть стати підставою для притягнення його до дисциплінарної відповідальності.

Крім того, суди правильно зазначили, що, звертаючись до суду з вимогою про визнання недійсною заяви про відмову від спадщини, ОСОБА_1 не конкретизувала, з яких саме підстав вона просить визнати цю відмову недійсною, а лише посилалась на неналежне виконання нотаріусом своїх обов'язків при оформленні спадщини, що саме по собі не є підставою для визнання недійсною заяви про відмову від спадщини відповідно до частини п'ятої статті 1274 ЦК України.

Постанова КЦС ВС від 24 січня 2024 року у справі № 511/1875/21 (частина I)

(постанова приватного нотаріуса про відмову у видачі свідоцтва про право на спадщину за заповітом, який оскаржується в судовому порядку, до вирішення судом справи є правомірною, оскільки предметом нотаріальної діяльності є безспірні справи щодо реалізації цивільних прав, а Законом України «Про нотаріат» не передбачено ухвалення постанови про зупинення вчинення нотаріальних дій)

Судами встановлено, що позивач є дружиною ОСОБА_2, який помер, залишивши на її ім'я заповіт, посвідчений приватним нотаріусом.

Після відкриття спадщини ОСОБА_1 звернулася до приватного нотаріуса із заявою про прийняття спадщини, на підставі якої заведено спадкову справу.

У червні 2021 року приватний нотаріус прийняла постанову про відмову у вчиненні нотаріальної дії, відповідно до якої позивачу відмовлено у видачі свідоцтва про право власності на спадщину за заповітом у зв'язку з тим, що на адресу нотаріуса надійшла ухвала суду про відкриття провадження у справі за позовом ОСОБА_3 про визнання заповіту недійсним та витребування у приватного нотаріуса копії спадкової справи, заведеної після смерті ОСОБА_2.

У вересні 2021 року ОСОБА_1 звернулася до суду з позовом, в якому просила суд скасувати відповідну постанову приватного нотаріуса.

Рішенням районного суду у задоволенні позову відмовлено. Відмовляючи у задоволенні позову, суд першої інстанції керувався тим, що постанова приватного нотаріуса про відмову у видачі свідоцтва про право на спадщину станом на 11 червня 2021 року є правомірною, оскільки наявний спір між особами, які подали заяви про прийняття спадщини, що розглядається у порядку цивільного судочинства.

Суд апеляційної інстанції, скасовуючи рішення суду першої інстанції та задовольняючи позов, керувався тим, що приватний нотаріус помилково ототожнила поняття відмови у вчиненні нотаріальної дії та відкладення/ зупинення вчинення нотаріальної дії. Так, отримавши від суду повідомлення про надходження позовної заяви заінтересованої особи, яка оспорує право позивача на спадщину, відповідач повинна була зупинити вчинення нотаріальної дії до вирішення справи судом, а не відмовляти у вчиненні нотаріальної дії до вирішення справи судом.

Постанова КЦС ВС від 24 січня 2024 року у справі № 511/1875/21 (частина II)

(постанова приватного нотаріуса про відмову у видачі свідоцтва про право на спадщину за заповітом, який оскаржується в судовому порядку, до вирішення судом справи є правомірною, оскільки предметом нотаріальної діяльності є безспірні справи щодо реалізації цивільних прав, а Законом України «Про нотаріат» не передбачено ухвалення постанови про зупинення вчинення нотаріальних дій)

Верховний Суд, переглядаючи справу, звернув увагу на таке.

Суд апеляційної інстанції не звернув уваги на те, що Законом України «Про нотаріат» не передбачено прийняття постанови про зупинення вчинення нотаріальних дій.

Тлумачення статті 50 Закону України «Про нотаріат» (у редакції, чинній на момент виникнення спірних правовідносин) свідчить, що слід розмежовувати оскарження: 1) нотаріальної дії, 2) відмови у вчиненні нотаріальної дії; 3) нотаріального акта. Таке оскарження може бути реалізоване у тому випадку, якщо звернення з такою вимогою може привести до відновлення порушеного права або інтересу

Отже, оскаржувана постанова приватного нотаріуса про відмову у видачі свідоцтва про право на спадщину є **правомірною**, оскільки нотаріальна діяльність в якості свого предмета має безспірні справи щодо реалізації цивільних прав, як наслідок, нотаріус позбавлений можливості самостійно встановити розмір (склад) спадкового майна померлого, за умови наявності спору між особами, які подали заяви про прийняття спадщини, що розглядається у порядку цивільного судочинства, та результати вирішення якого можуть безпосередньо вплинути на позивача.

Постанова КЦС ВС від 19 квітня 2023 року у справі № 357/8270/20 (частина I)

(наявність між батьками спору щодо управління майном своєї малолітньої дитини не може бути підставою для визнання незаконною відмови нотаріуса у видачі дублікатів правовстановлюючих документів на майно, оскільки відсутність їх оригіналів у матері не свідчить про їх втрату або зіпсування у разі наявності оригіналів цих документів у батька)

Суди встановили, що у 2015 році між ОСОБА_2 та ОСОБА_3, від імені якого як законний представник діяла мати ОСОБА_1, укладено договори дарування, відповідно до умов яких батько ОСОБА_2 подарував своєму сину ОСОБА_3 земельну ділянку та розташовану на ній нежитлову будівлю. Один примірник договорів зберігається у нотаріуса, а другий був виданий позивачу як представнику обдарованого.

У 2020 році позивач у порядку статті 53 Закону України «Про нотаріат» звернулась із заявою про видачу дублікатів зазначених договорів дарування до приватного нотаріуса, останній виніс постанову про відмову у вчиненні нотаріальної дії, яка обґрунтована тим, що оригінали договорів дарування перебувають у батька малолітнього ОСОБА_3 ОСОБА_2, що є підставою для відмови у видачі дублікатів документів.

Рішенням міськрайонного суду позов задоволено частково, зобов'язано приватного нотаріуса видати дублікат договору дарування нежитлової будівлі та дублікат договору дарування земельної ділянки.

Постановою апеляційного суду рішення суду першої інстанції скасовано, у задоволенні позову відмовлено, оскільки позивач не є стороною договорів дарування, а діє лише як законний представник малолітнього сина. Оригінали договорів дарування пред'явлені приватному нотаріусу батьком дитини, тому оригінали документів не втрачені. Відсутність оригіналів договорів у матері обдарованого не свідчить про їх втрату, а факт наявності між батьками спору стосовно управління майном спільної неповнолітньої дитини, який вбачається зі змісту пояснень, наданих стороною позивача, не може бути підставою для визнання дій нотаріуса незаконними.

Постанова КЦС ВС від 19 квітня 2023 року у справі № 357/8270/20 (частина II)

(наявність між батьками спору щодо управління майном своєї малолітньої дитини не може бути підставою для визнання незаконною відмови нотаріуса у видачі дублікатів правовстановлюючих документів на майно, оскільки відсутність їх оригіналів у матері не свідчить про їх втрату або зіпсування у разі наявності оригіналів цих документів у батька)

Верховний Суд погодився з висновком апеляційного суду з огляду на таке.

У частині першій статті 53 Закону України «Про нотаріат» визначено, що у разі втрати або зіпсування документа, посвідченого або виданого нотаріусом чи посадовою особою органу місцевого самоврядування, за письмовою заявою осіб, перелічених у першому реченні частини п'ятої статті 8 цього Закону, видається дублікат втраченого документа (фізичним та юридичним особам, за дорученням яких або щодо яких вчинялися нотаріальні дії).

Перелік підстав видачі дублікату документа є вичерпним і розширеному тлумаченню не підлягає.

Відмовляючи у задоволенні позовних вимог ОСОБА_1, суд апеляційної інстанції виходив із того, що позивачем не надано належних та допустимих доказів на підтвердження того, що правовстановлюючі документи, договори дарування нежитлового приміщення та земельної ділянки від 20 листопада 2015 року, втрачено чи зіпсовано.

При цьому суд апеляційної інстанції врахував, що оригінали договорів дарування були пред`явлені приватному нотаріусу батьком ОСОБА_3 ОСОБА_2, як законним представником дитини.

Відсутність оригіналів договорів дарування у позивача не свідчить про їх втрату або зіпсування, оскільки вони наявні у іншого законного представника малолітнього – його батька ОСОБА_2.

Факт наявності між батьками спору щодо управління майном своєї неповнолітньої дитини не може бути підставою для визнання дій нотаріуса незаконними.

Постанова КЦС ВС від 16 червня 2021 року у справі № 757/22958/19-ц (частина I)

(нотаріус відмовляє у вчиненні нотаріальної дії у всіх випадках звернення особи щодо вчинення такої дії, якщо вона внесена до Єдиного реєстру боржників, незалежно від того, чи є особа боржником за основним зобов'язанням чи майновим поручителем)

Суд установив, що ОСОБА_1 є власником житлового будинку та земельної ділянки. З метою нотаріального посвідчення договору купівлі-продажу зазначених об'єктів нерухомого майна позивач звернувся до приватного нотаріуса, який прийняв постанову про відмову у вчиненні нотаріальної дії, у зв'язку з тим, що позивач внесений до Єдиного реєстру боржників.

Суд першої інстанції, з рішенням якого погодився апеляційний суд, відмовив у задоволенні позову, оскільки на час вчинення нотаріальної дії в Єдиному реєстрі боржників була відображена актуальна інформація щодо позивача як боржника за невиконаним майновим зобов'язанням.

Позивач обґрунтував касаційну скаргу тим, що він не є боржником за грошовими вимогами стягувача, а є тільки майновим поручителем, який відповідає в межах переданого в іпотеку майна. Арешт накладено лише на предмет іпотеки, а на будинок та земельну ділянку, які мав намір продати позивач, арешт не накладено. Стосовно позивача не було відкрито виконавчого провадження про стягнення грошових коштів, виконання рішення суду, яким звернено стягнення на передані в іпотеку квартири, неможливе, оскільки вони розміщені в м. Донецьку.

Верховний Суд змінив мотивувальні частини судових рішень із таких підстав.

Постанова КЦС ВС від 16 червня 2021 року у справі № 757/22958/19-ц (частина II)

(нотаріус відмовляє у вчиненні нотаріальної дії у всіх випадках звернення особи щодо вчинення такої дії, якщо вона внесена до Єдиного реєстру боржників, незалежно від того, чи є особа боржником за основним зобов'язанням чи майновим поручителем)

Тлумачення пункту 8-1 частини першої статті 49 Закону України «Про нотаріат» (у редакції, яка діяла на час відмови у вчиненні нотаріальної дії) свідчить, що нотаріус відмовляє у вчиненні нотаріальної дії у всіх випадках, якщо особа, яка звернулася з проханням про вчинення нотаріальної дії щодо відчуження належного їй майна, внесена до Єдиного реєстру боржників. Позивач внесений до цього Реєстру. Законодавець не пов'язував відмову у вчиненні нотаріальної дії з тим, чи видавався виконавчий лист на звернення стягнення на іпотеку, й особа була іпотекодавцем, а не боржником за основним зобов'язанням. Тобто цивілістичне розмежування статусу боржника та іпотекодавця не є основою для формулювання підстави для відмови у вчиненні нотаріальної дії, оскільки відмова у вчиненні нотаріальної дії залежить тільки від внесення особи до Єдиного реєстру боржників.

Установивши, що на момент звернення з проханням про вчинення нотаріальної дії щодо відчуження належного йому майна позивач був внесений до Єдиного реєстру боржників, суди дійшли правильного висновку про те, що нотаріус діяв у межах наданих законом повноважень, та обґрунтовано відмовили в задоволенні позовної вимоги про визнання протиправною відмови у вчиненні нотаріальних дій.

Верховний Суд відхилив доводи касаційної скарги про те, що нотаріус відмовляє у вчиненні нотаріальної дії тільки у випадку, якщо особа, яка звернулася з проханням про вчинення нотаріальної дії щодо відчуження належного їй майна, внесена до Єдиного реєстру боржників як боржник за виконавчими провадженнями про стягнення аліментів за наявності заборгованості з відповідних платежів понад три місяці, і те, що позивач не є боржником за грошовими вимогами стягувача, а є тільки майновим поручителем, який відповідає в межах майна, переданого в іпотеку.

Постанова ОП КЦС ВС від 01 березня 2021 року у справі № 473/1878/19 (частина I)

(нікчемний заповіт не створює правових наслідків)

У разі нікчемності другого заповіту йдеться не про відновлення чинності першого заповіту, а про те, що вчинення наступного нікчемного заповіту не може скасовувати попередній заповіт.

Положення ч.4 ст. 1254 ЦК України є винятком із загального правила про наслідки недійсності правочину і не можуть бути застосовані за аналогією закону.

Скасовуючи рішення попередніх інстанцій та ухвалюючи нове рішення про часткове задоволення позовних вимог, ОП КЦС зазначила, що суди першої та апеляційної інстанцій не врахували, що **нікчемний заповіт не створює настання правових наслідків, тому не впливає на попередній заповіт та не може його відновлювати чи скасовувати.** Тому доводи касаційної скарги, що наступний нікчемний заповіт не скасовує попередній, є обґрунтованими.

Постанова ОП КЦС ВС від 01 березня 2021 року у справі № 473/1878/19 (частина II) (нікчемний заповіт не створює правових наслідків)

Положення ч. 4 ст. 1254 ЦК України щодо відновлення дії попереднього заповіту є виключенням із загального правила про наслідки недійсності правочину і не регулює правові наслідки нікчемності заповіту. Вчинення наступного нікчемного заповіту не може скасовувати попередній заповіт. Суд не може зобов'язати нотаріуса вчиняти дії, які безпосередньо належать до його компетенції (видати свідоцтво про право на спадщину).

Тлумачення статей 216 та 1254 ЦК України свідчить, що ч.4 ст. 1254 ЦК України стосується тільки тих випадків, за яких новий заповіт визнано недійсним через дефект волі заповідача на підставі ст. 225 ЦК України (заповідач у момент вчинення заповіту не усвідомлював значення своїх дій та (або) не міг керувати ними) чи ст. 231 ЦК України (заповіт вчинено під впливом насильства), дія попереднього заповіту відновлюється.

Положення ч.4 ст. 1254 ЦК України розраховане тільки на визначення правових наслідків недійсності оспорюваного заповіту і не може регулювати правові наслідки нікчемності заповіту, оскільки нікчемний заповіт не створює жодного правового результату.

Постанова КЦС ВС від 18 січня 2023 року у справі № 711/3792/21

(позовна вимога щодо оскарження постанови про відмову у вчиненні нотаріальної дії могла бути пред`явлена безпосередньо до нотаріуса)

Заявник звертаючись до суду із позовом просив, зокрема, визнати протиправною та скасувати постанову державного нотаріуса про відмову у вчиненні нотаріальної дії, оскільки, було йому відмовлено у видачі свідоцтва про право на спадщину за заповітом на майно, що належало померлій, з огляду на те, що складений спадкодавцем заповіт не відповідає вимогам законодавства, а саме:

- в порушення статті 1247 ЦК України та Порядку вчинення нотаріальних дій посадовими особами органів місцевого самоврядування, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 11 листопада 2011 року № 3306/5, в редакції, чинній на час складання ОСОБА_3 заповіту(далі - Порядок № 3306/5), заповіт не містить часу його складання;
- текст заповіту не містить відомостей про те, що заповідач не може його сам прочитати в голос;
- у заповіті не зазначені дати народження свідків, у присутності яких він був посвідчений, що суперечить пункту 1.4 розділу III Порядку № 3306/5;
- посвідчувальний напис на заповіті не відповідає формі, встановленій додатками 3 та 5 Порядку № 3306/5.

На думку спадкоємця, сама по собі наявність формальних порушень не спростовує вільне волевиявлення заповідача, яке було належним чином виражене в заповіті, та не свідчить про порушення вимог щодо форми і порядку посвідчення заповіту.

Зазначена вимога щодо оскарження постанови про відмову у вчиненні нотаріальної дії може бути пред`явлена безпосередньо до нотаріуса, оскільки цей нотаріальний акт стосується лише прав та інтересів спадкоємця за заповітом і у разі відсутності доказів на підтвердження того, що інший спадкоємець, який прийняв спадщину за законом, оспорує дійсність вищезгаданого заповіту.

Постанова КЦС ВС від 15 лютого 2023 року у справі № 947/10174/21 (частина I)

(нотаріус при вчиненні виконавчого напису повинен переконатися належним чином як у безспірності розміру заборгованості, з метою погашення якої запропоновано звернути стягнення за виконавчим написом, так і в самому розмірі такої заборгованості)

Суд установив, що через неналежне виконання умов укладеного в 2006 році кредитного договору в жовтні 2020 року банк звернувся до позичальника з вимогою про виконання грошових зобов'язань, а в січні 2021 року нотаріус вчинила виконавчий напис, за яким постановлено стягнути кредитну заборгованість у безспірному порядку за рахунок іпотечного майна.

Рішенням районного суду позов задоволено, визнано виконавчий напис про звернення стягнення на предмет іпотеки таким, що не підлягає виконанню, оскільки нотаріус не переконався в безспірності боргу, а також не дотримався положень статті 88 Закону України «Про нотаріат» щодо можливості стягнення заборгованості за період в межах трьох років.

Постановою апеляційного суду змінено мотивувальну частину рішення районного суду та звернено увагу на те, що на час вчинення виконавчого напису діяв Закон України «Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті».

Верховний Суд рішення судів попередніх інстанцій в частині позовних вимог ОСОБА_1 до **приватного нотаріуса** Київського міського нотаріального округу Шевченко О. В. про визнання виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню, скасував, у задоволенні позову відмовив.

Постанову апеляційного суду в частині позовних вимог ОСОБА_1 до Акціонерного товариства «Райффайзен Банк Аваль» про визнання виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню, скасовано та залишено в силі в цій частині рішення районного суду з огляду на таке.

Постанова КЦС ВС від 15 лютого 2023 року у справі № 947/10174/21 (частина II)

(нотаріус при вчиненні виконавчого напису повинен переконатися належним чином як у безспірності розміру заборгованості, з метою погашення якої запропоновано звернути стягнення за виконавчим написом, так і в самому розмірі такої заборгованості)

Статтею 88 Закону України «Про нотаріат» (тут і далі – у редакції, чинній на час вчинення нотаріальної дії) визначено умови вчинення виконавчих написів. Відповідно до приписів цієї статті Закону нотаріус вчиняє виконавчі написи, якщо подані документи підтверджують безспірність заборгованості або іншої відповідальності боржника перед стягувачем та за умови, що з дня виникнення права вимоги минуло не більше трьох років, а у відносинах між підприємствами, установами та організаціями – не більше одного року. Якщо для вимоги, за якою видається виконавчий напис, законом встановлено інший строк давності, виконавчий напис видається у межах цього строку.

У постанові від 27 березня 2019 року у справі № 137/1666/16-ц (провадження № 14-84цс19) Велика Палата Верховного Суду зазначила, що «для правильного застосування положень статей 87, 88 Закону України «Про нотаріат» у спорі щодо оскарження виконавчого напису нотаріуса суд повинен перевірити доводи боржника в повному обсязі й установити, чи справді на момент вчинення такого напису боржник мав безспірну заборгованість перед стягувачем, тобто чи існувала заборгованість взагалі, чи була заборгованість саме такого розміру, як зазначено у виконавчому написі, та чи не було невирішених по суті спорів щодо заборгованості або її розміру станом на час вчинення нотаріусом виконавчого напису».

Обґрунтовуючи підстави позову, позивач посилався на те, що виконавчий напис вчинений із порушенням закону, оскільки нотаріус не переконався в безспірності боргу та порушив вимоги щодо процедури оформлення і змісту виконавчого напису.

Проаналізувавши відомості із Єдиного державного реєстру судових рішень, суд установив, що в грудні 2012 року районний суд ухвалив рішення, яким стягнув солідарно з позивача в цій справі та двох співвідповідачів на користь банку заборгованість за спірним кредитним договором.

Постанова КЦС ВС від 15 лютого 2023 року у справі № 947/10174/21 (частина III)

(нотаріус при вчиненні виконавчого напису повинен переконатися належним чином як у безспірності розміру заборгованості, з метою погашення якої запропоновано звернути стягнення за виконавчим написом, так і в самому розмірі такої заборгованості)

Тобто кредитор реалізував своє право на дострокове стягнення заборгованості за кредитом до звернення до позичальника з вимогою в жовтні 2020 року про погашення кредиту в повному обсязі та сплати процентів за час фактичного користування кредитом.

Звернення з позовом про дострокове стягнення кредиту змінює порядок, умови і строк дії кредитного договору. Звернувшись у 2011 році з позовом про стягнення з позичальника всієї заборгованості за кредитним договором, банк змінив строк виконання зобов'язання на цей рік, а тому нарахування процентів після відповідної дати є безпідставним, однак згідно з наданим банком нотаріусу розрахунком проценти нараховувалися після 2011 року і нотаріус запропонував звернути стягнення в рахунок погашення процентів за користування кредитними коштами в більшому розмірі.

Таким чином, нотаріус при вчиненні оспорюваного виконавчого напису не переконався належним чином як у безспірності розміру заборгованості, з метою погашення якої запропоновано звернути стягнення за виконавчим написом, так і в самому розмірі такої заборгованості.

Постанова ОП КЦС ВС від 13 березня 2023 року у справі № 554/9126/20

(початок перебігу позовної давності за позовами про стягнення заборгованості у зв'язку з невиконанням зобов'язань у договірних правовідносинах з визначеним строком виконання починається зі спливом цього строку)

Щодо перебігу позовної давності Верховний Суд зазначив, що тлумачення статей 18, 256, 261, 264, 267 ЦК України свідчить, що:

- початок перебігу позовної давності за позовами про стягнення заборгованості у зв'язку з невиконанням зобов'язань у договірних правовідносинах з визначеним строком виконання починається зі спливом цього строку, тобто, цивільне право кредитора є порушеним з моменту невиконання зобов'язання;
- вчинення нотаріусом виконавчого напису не впливає на перебіг позовної давності, а саме не перериває та не зупиняє її перебіг;
- визнання судом виконавчого напису нотаріуса таким, що не підлягає виконанню, не впливає на перебіг позовної давності;
- визнання виконавчого напису нотаріуса таким, що не підлягає виконанню, саме по собі не є поважною причиною пропуску позовної давності;
- звернення до однієї форми (одного способу) захисту жодним чином не впливає на перебіг позовної давності, яка і є однією з тих обставин, що можуть перешкодити захисту в іншій формі чи іншим способом. Особа, яка вдалася до юрисдикційної форми захисту свого права нотаріусом у порядку вчинення виконавчого напису (стаття 18 ЦК України) і пропустила позовну давність для звернення до суду з позовом для захисту цього ж права, не може виправдовуватися тим, що вона захищалася в позасудовому порядку.

Тому ОП КЦС ВС **відступила** від раніше викладених висновків Верховного Суду у складі колегій суддів Першої, Другої та Третьої судових палат КЦС про те, що до часу визнання виконавчого напису нотаріуса таким, що не підлягає виконанню, право позивача щодо задоволення своїх майнових вимог не порушено, а захищено чинним виконавчим написом нотаріуса. Перебіг позовної давності починається від дня, коли повернуто виконавчий напис нотаріуса (виконавчий документ) або визнано виконавчий напис таким, що не підлягає виконанню.

Постанова ОП КЦС ВС від 03 червня 2024 року у справі № 587/2230/21

(наявність підстав для визнання недійсними торгів має встановлюватися судом на момент їх проведення)

Тлумачення змісту статей 215, 216 ЦК України свідчить, що для визнання судом оспорюваного правочину недійсним необхідним є: пред'явлення позову однією із сторін правочину або іншою заінтересованою особою; наявність підстав для оспорення правочину; встановлення, чи порушується (не визнається або оспорується) суб'єктивне цивільне право або інтерес особи, яка звернулася до суду. Як наявність підстав для визнання оспорюваного правочину недійсним, так і порушення суб'єктивного цивільного права або інтересу особи, яка звернулася до суду, має встановлюватися саме на момент вчинення оспорюваного правочину.

Положеннями Закону України «Про виконавче провадження» не встановлено порядок та правила проведення прилюдних торгів, а лише закріплено, як і у статті 650 ЦК України, такий спосіб реалізації майна, як його продаж на прилюдних торгах.

Реалізація майна на прилюдних торгах полягає у продажі майна, де продавцем відчужуваного майна є боржник, переможець прилюдних торгів виступає покупцем, а особи, які мають право примусового продажу такого майна, є державна виконавча служба (приватний виконавець) та організатор електронних торгів; складання за результатами проведення прилюдних торгів акта проведення прилюдних торгів є оформленням договірних відносин купівліпродажу майна на публічних торгах, тобто є правочином.

Для визнання судом торгів недійсними необхідним є: наявність підстав для визнання торгів недійсними (порушення правил проведення торгів); встановлення, чи порушується (не визнається або оспорується) суб'єктивне цивільне право або інтерес особи, яка звернулася до суду.

Наявність підстав для визнання недійсними торгів має встановлюватися судом саме на момент їх проведення. Рішення суду про визнання виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню, не має зворотної дії в часі і не може породжувати правові наслідки, в тому числі й щодо недійсності торгів, або впливати на інші юридичні факти, що настали до набрання законної сили рішенням суду про визнання виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню.

Постанова КЦС ВС від 22 травня 2024 року у справі № 465/4478/22 (частина I)

(щодо порушення порядку повідомлення заставодавця про вимогу щодо усунення порушення забезпеченого обтяженням зобов'язання)

23 вересня 2021 року приватний нотаріус вчинив виконавчий напис щодо задоволення вимог АТ «Кредобанк» за рахунок коштів, отриманих від реалізації належного позивачу предмета застави, а саме транспортного засобу.

Позивач вважав, що виконавчий напис нотаріуса є таким, що не підлягає виконанню, оскільки сума заборгованості за виконавчим написом не є безспірною, станом на день вчинення виконавчого напису між ним та банком існувала неузгодженість сум сплати за кредитним договором, банк не повідомляв його про наміри вчинення виконавчого напису нотаріусом й повідомлення банку він не отримував, тому просив суд визнати виконавчий напис нотаріуса таким, що не підлягає виконанню.

Суд першої інстанції задовольнив позов, оскільки позивач довів існування розбіжності у сумах, які підлягали стягненню, тобто наявність спірної заборгованості.

Суд апеляційної інстанції змінив мотивувальну частину рішення суду першої інстанції та вказав, що виконавчий напис нотаріуса є таким, що не підлягає виконанню, оскільки позивач не був належним чином повідомлений банком про порушення забезпеченого обтяженням зобов'язання для надання йому можливості усунути порушення за кредитним договором.

Переглядаючи справу, Верховний Суд погодився з висновками судів попередніх інстанцій та звернув увагу на таке.

Постанова КЦС ВС від 22 травня 2024 року у справі № 465/4478/22 (частина II)

(щодо порушення порядку повідомлення заставодавця про вимогу щодо усунення порушення забезпеченого обтяженням зобов'язання)

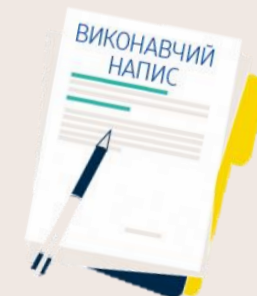
Для звернення стягнення на предмет застави необхідною умовою є письмове повідомлення боржника про порушення забезпеченого обтяженням зобов'язання та внесення до Реєстру відомостей про звернення стягнення на предмет забезпечувального обтяження.

Ухилення від надіслання боржнику повідомлення про порушення забезпеченого обтяженням зобов'язання, реєстрації в Реєстрі відомостей про звернення стягнення на предмет забезпечувального обтяження, а також недотримання 30-денного строку з моменту реєстрації в Реєстрі відомостей про звернення стягнення на предмет забезпечувального обтяження вважаються порушеннями, які унеможливають вчинення нотаріусом виконавчого напису про звернення стягнення на предмет застави.

Положення закону щодо надіслання боржнику повідомлення про порушення забезпеченого обтяженням зобов'язання направлені на фактичне повідомлення заставодавця з метою надання йому можливості усунути відповідні порушення основного зобов'язання і запобігти зверненню стягнення на його майно. Таке повідомлення слід вважати здійсненим належним чином за умови, що заставодавець отримав його. Доказом належного здійснення повідомлення може бути, зокрема повідомлення про вручення поштового відправлення з описом вкладення.

Повернення повідомлення про порушення забезпеченого обтяженням зобов'язання до банку з відміткою поштового відділення «за закінченням терміну зберігання» не є доказом отримання позивачем такого повідомлення, а також не свідчить про дотримання банком обов'язку щодо фактичного повідомлення боржника про порушення зобов'язання.

Такі порушення порядку повідомлення заставодавця про вимогу про усунення порушення є самостійною правовою підставою для визнання виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню.

Постанова КЦС ВС від 13 жовтня 2021 року у справі № 554/6777/17-ц (неповідомлення боржника про вимогу повернути заборгованість свідчить про недотримання (невиконання) встановленої законом процедури стягнення боргу)

Неповідомлення боржника про вимогу повернути заборгованість свідчить про недотримання (невиконання) встановленої законом процедури стягнення боргу за нотаріально посвідченим договором позики на підставі виконавчого напису нотаріуса та є самостійною та достатньою підставою для визнання виконавчого напису нотаріуса таким, що не підлягає виконанню .

Чинне законодавство України не зобов'язує нотаріуса викликати позичальника і з'ясувати наявність чи відсутність його заперечень проти вимог позикодавця. Проте, право позичальника на захист його інтересів забезпечується шляхом направлення йому повідомлення про заборгованість та необхідність її погашення. Однак, враховуючи те, що нотаріальне провадження є безспірним, для забезпечення такої безспірності нотаріусові бажано з'ясувати у позичальника наявність заперечень щодо вчинення виконавчого напису або сплати ним боргу.

Учинення виконавчого напису в разі порушення основного зобов'язання здійснюється нотаріусом після спливу тридцяти днів з моменту надісланих кредитором повідомлень - письмової вимоги про усунення порушень боржнику. Повідомлення вважається надісланим, якщо є відмітка на письмовому повідомленні про його отримання.

Неотримання боржником вимоги про усунення порушень за кредитним договором об'єктивно позбавляє його можливості бути вчасно проінформованим про наявність заборгованості та можливості надати свої заперечення щодо неї або оспорити вимоги кредитора. Якщо боржник не має можливості подати нотаріусу заперечення щодо вчинення виконавчого напису або висловити свою незгоду з письмовою вимогою про сплату боргу чи повідомити про наявність спору між ним та іншою стороною щодо суми заборгованості, це об'єктивно виключає можливість вчинення виконавчого напису.

Постанова КЦС ВС від 19 серпня 2020 року у справі № 201/16327/16-ц (частина I)

(у справі про визнання недійсними таких правочинів як видача довіреності і прийняття спадщини належним відповідачем є особа, яка видавала довіреність, і особа, яка прийняла спадщину, а не нотаріус чи нотаріальна контора, якщо позивач не обґрунтовує недійсність правочинів неправомірними діями нотаріуса)

За рішенням суду визнано ОСОБА_3 недієздатною через психічний стан і призначено ОСОБА_1 опікуном її брата – ОСОБА_2. ОСОБА_3 посвідчила у нотаріуса і видала кілька довіреностей, на підставі яких від її імені здійснюється представництво інтересів у судах та інших органах, до суду подано позовні заяви про визнання заповіту недійсним та визнання за ОСОБА_3 права власності в порядку спадкування на квартиру, а також про прийняття спадщини, до складу якої входить спірна квартира.

Рішенням районного суду, залишеним без змін постановою апеляційного суду, у задоволенні позову ОСОБА_1 про визнання довіреності та заяви про прийняття спадщини недійсними відмовлено.

Постановою Верховного Суду від 19 серпня 2020 року рішення першої та другої інстанцій в частині позову ОСОБА_1 до приватного нотаріуса, Першої Дніпропетровської державної нотаріальної контори про визнання правочинів та заяви недійсними змінено, викладено їх мотивувальну частину в редакції цієї постанови.

Верховний Суд прийняв постанову, в якій зазначив таке.

Постанова КЦС ВС від 19 серпня 2020 року у справі № 201/16327/16-ц (частина II)

(у справі про визнання недійсними таких правочинів як видача довіреності і прийняття спадщини належним відповідачем є особа, яка видавала довіреність, і особа, яка прийняла спадщину, а не нотаріус чи нотаріальна контора, якщо позивач не обґрунтовує недійсність правочинів неправомірними діями нотаріуса)

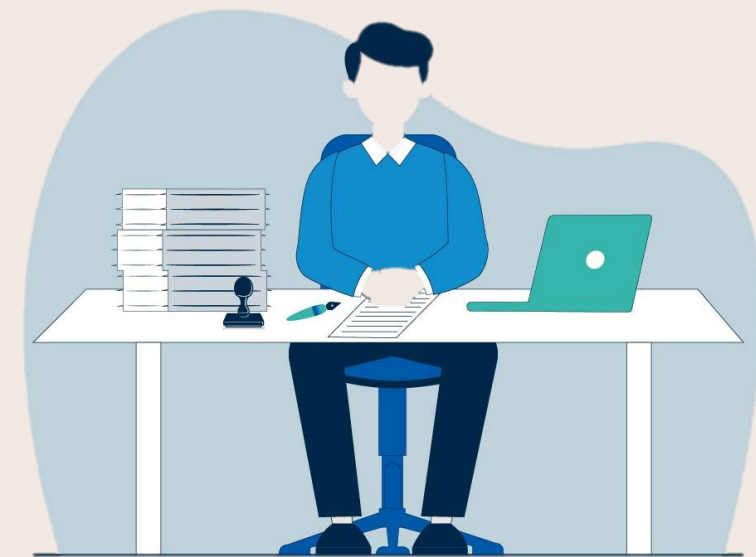
Встановивши, що ОСОБА_1 не довела порушення своїх прав внаслідок видачі ОСОБА_3 оспорюваних довіреностей та подання нею заяви про прийняття спадщини, суди зробили правильний висновок про відсутність підстав для задоволення позову в частині визнання їх недійсними.

Суд першої інстанції, з яким погодився й апеляційний суд, відмовляючи у задоволенні вимог до нотаріуса та нотаріальної контори, зазначив, що нотаріуси відповідно до статей 30, 34, 35 ЦПК України не є особами, прав і обов'язків яких стосується спір сторін, оскільки відсутня їх заінтересованість у результатах вирішення справи судом і реалізації ухваленого в ній рішення. Оскільки позивач не обґрунтовує недійсність правочинів неправомірними діями приватного нотаріуса та державної нотаріальної контори, суди відмовили у задоволенні вимог до відповідачів по суті.

Проте пред'явлення позову до неналежного відповідача не є підставою для відмови у відкритті провадження у справі, оскільки заміна неналежного відповідача здійснюється в порядку, визначеному ЦПК України. За результатами розгляду справи суд відмовляє в позові до неналежного відповідача та приймає рішення по суті заявлених вимог щодо належного відповідача. Тобто визначення відповідачів, предмета та підстав спору є правом позивача. Натомість, встановлення належності відповідачів й обґрунтованості позову – обов'язком суду, який виконується під час розгляду справи, а не на стадії відкриття провадження.

У справі за позовом заінтересованої особи про визнання недійсним таких правочинів як видача довіреності, належним відповідачем є особа, яка видавала довіреність, а не нотаріус чи нотаріальна контора; прийняття спадщини належним відповідачем є особа, яка приймає спадщину, а не нотаріус чи нотаріальна контора. Проте суди відмовили в частині позовних вимог до нотаріуса та нотаріальної контори з інших мотивів.

2. Питання процесуального права у справах за участі нотаріуса / нотаріальної контори

Постанова КЦС ВС від 07 липня 2021 року у справі № 369/14294/17 (частина I)

(Державний реєстратор, зокрема і приватний нотаріус, не є належним відповідачем у справі про скасування рішення про державну реєстрацію права на нерухоме майно)

Між ТОВ «Петрівський квартал» (продавець) та ОСОБА_1 (покупець) укладений договір купівлі-продажу майнових прав на квартиру, відповідно до якого продавець зобов'язується передати у власність покупця, а покупець зобов'язується прийняти у власність майнові права на квартиру та оплатити ціну таких прав у порядку та на умовах, визначених договором. У зв'язку з тим, що позивач не в повному обсязі виконав умови договору щодо сплати ціни майнових прав, ТОВ «Петрівський квартал» направило повідомлення про розірвання договору в односторонньому порядку. Приватним нотаріусом здійснено державну реєстрацію права власності за ТОВ «Петрівський квартал» на квартиру.

Місцевий суд, з рішенням якого погодився й апеляційний суд, відмовив у задоволенні позову у зв'язку з тим, що позивач не оспорював правомірність дій ТОВ «Петрівський квартал» щодо реєстрації квартири та правомірність розірвання договору купівлі-продажу майнових прав на неї. Звертаючись до державного реєстратора щодо реєстрації права власності на спірну квартиру, ТОВ «Петрівський квартал» надало документи, необхідні для державної реєстрації прав власності.

Верховний Суд змінив мотивувальну частину судових рішень, зазначивши таке.

Постанова КЦС ВС від 07 липня 2021 року у справі № 369/14294/17 (частина II)

(Державний реєстратор, зокрема і приватний нотаріус, не є належним відповідачем у справі про скасування рішення про державну реєстрацію права на нерухоме майно)

У справі, яка переглядалася, позивач заявив вимогу про визнання протиправним, скасування рішення про державну реєстрацію права власності до приватного нотаріуса.

Зміст і характер правовідносин між учасниками справи, встановлені судами першої та апеляційної інстанцій обставини справи підтверджують, що спір у позивача виник саме з ТОВ «Петрівський квартал» про право власності на квартиру та правомірності дій ТОВ «Петрівський квартал» щодо реєстрації за ним такого права. Проте, як правильно зазначено судами, позовних вимог до ТОВ «Петрівський квартал» позивач не заявляв.

Фізична особа, яка досягла повноліття, у цивільному процесі може бути стороною саме як така особа, а не як нотаріус, державний реєстратор тощо.

Таким чином, позовна вимога про визнання незаконною та скасування державної реєстрації права власності на квартиру не може бути звернена до приватного нотаріуса, якого позивач визначив відповідачем.

Державний реєстратор, зокрема і приватний нотаріус, зобов'язаний виконати рішення суду щодо скасування державної реєстрації речового права або його обтяження незалежно від того, чи був цей реєстратор залучений до участі у справі третьою особою, яка не заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, чи не був залучений.

Постанова КЦС ВС від 22 серпня 2022 року у справі № 136/2075/19

(У справі за позовом особи, яка вчинила відмову від прийняття спадщини на користь спадкоємця за законом, про визнання недійсним такого одностороннього правочину, як відмова від прийняття спадщини на користь спадкоємця за законом, належним відповідачем є спадкоємець)

Суд установив, що після смерті ОСОБА_4 відкрилася спадщина на належне йому майно, зокрема на два житлові будинки з господарським будівлями.

Спадкоємцями першої черги за законом були дружина ОСОБА_1 та його дочка ОСОБА_2, які з ОСОБА_4 постійно проживали. Позивач звернулась до приватного нотаріуса із заявою про відмову від прийняття належної їй частки у спадщині на користь доньки. Нотаріус повідомила про існування заповіту, за яким ОСОБА_4 заповів 1/2 частину житлового будинку ОСОБА_3, який звернувся до нотаріуса із заявою про прийняття спадщини за заповітом. До нотаріуса також звернулась ОСОБА_2 із заявою про спадкування за законом як спадкоємець першої черги. ОСОБА_4 та ОСОБА_3 є родичами (рідні брати).

Суд першої інстанції, з рішенням якого погодився й апеляційний суд, відмовив у задоволенні позову. Судове рішення мотивовано тим, що позивач висловила своє волевиявлення про відмову від прийняття належної їй частки у спадщині після смерті чоловіка ОСОБА_4, відмова від прийняття спадщини є безумовною та беззастережною і може бути відкликана лише протягом строку, встановленого для прийняття спадщини; нотаріус роз'яснив зміст статей 1270, 1273–1275 ЦК України, про що ОСОБА_1 проставлено особистий підпис. Крім того, нотаріус є відповідачем лише в разі оскарження відмови від вчинення нотаріальної дії або процедури її вчинення, отже, у цьому випадку нотаріус не є належним відповідачем.

Верховний Суд залишив без змін судові рішення. Верховний Суд зауважив, що у справі за позовом особи, яка вчинила відмову від прийняття спадщини на користь спадкоємця за законом, про визнання недійсним такого одностороннього правочину, як відмова від прийняття спадщини на користь спадкоємця за законом, належним відповідачем є спадкоємець, на користь якого вчинена відмова, а не нотаріус чи нотаріальна контора.

Постанова КЦС ВС від 22 серпня 2022 року у справі № 136/2075/19

(У справі за позовом заінтересованої особи (зокрема іншого спадкоємця) про визнання недійсним заповіту, належним відповідачем є особа, на користь якої складено заповіт, а не нотаріус чи нотаріальна контора)

Для визначення початку перебігу позовної давності за вимогою про визнання недійсним правочину, яка пред`явлена заінтересованою особою (не стороною правочину) належить застосовувати частину першу статті 261 ЦК України; початок перебігу за вимогою про визнання недійсним правочину, яка пред`явлена заінтересованою особою (не стороною правочину), починається з наступного дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила.

Велика Палата Верховного Суду звертала увагу, що поняття «сторона у спорі» може не бути тотожним за змістом поняттю «сторона у процесі»: сторонами в процесі є такі її учасники, як позивач і відповідач; тоді як сторонами у спорі є належний позивач і той належний відповідач, до якого звернута чи має бути звернута відповідна матеріально-правова вимога позивача. Отже, належним відповідачем є особа, яка є суб`єктом матеріального правовідношення, тобто особа, за рахунок якої можливо задовольнити позовні вимоги, захистивши порушене право чи інтерес позивача.

У справі за позовом заінтересованої особи (зокрема іншого спадкоємця) про визнання недійсним заповіту, належним відповідачем є особа, на користь якої складено заповіт, а не нотаріус чи нотаріальна контора.

Постанова КЦС ВС від 19 січня 2021 року у справі № 227/5540/18 (нотаріус не стає учасником цивільних правовідносин між учасниками нотаріальної дії)

Відповідач є обов'язковим учасником цивільного процесу - його стороною. Основною ознакою сторін цивільного процесу є їхня особиста і безпосередня заінтересованість; саме сторони є суб'єктами правовідношення, з приводу якого виник спір. Крім того, відповідач є тією особою, на яку вказує позивач як на порушника свого права.

Нотаріус є публічною особою, якій державою надано повноваження щодо посвідчення прав і фактів, які мають юридичне значення, та вчинення інших нотаріальних дій з метою надання їм юридичної вірогідності. Вчиняючи нотаріальні дії, нотаріус діє неупереджено, він не може діяти в інтересах жодної з осіб - учасника нотаріальної дії. **Нотаріус не стає учасником цивільних правовідносин між цими особами, а отже, не може порушувати цивільні права, які є змістом цих відносин.** Відсутня і процесуальна заінтересованість нотаріуса в предметі спору та реалізації прийнятого рішення.

Верховний
Суд

Дякую за увагу!